

УДК 340.12, 341.1/8

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.4.29>

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ УПРАВЛІННЯ ПРАВАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У МІЖНАРОДНИХ КОСМІЧНИХ ПРОЄКТАХ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА МОЖЛИВІ МОДЕЛІ

Пічко Р.С.,
*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
Центру досліджень інтелектуальної власності
та трансферу технологій НАН України
ORCID: 0000-0002-2759-5994,
e-mail: rpichko@gmail.com*

Пічко Р.С. Правовий режим управління правами інтелектуальної власності у міжнародних космічних проєктах: перспективи та можливі моделі.

Стаття присвячена комплексному дослідженню правового режиму управління правами інтелектуальної власності (ІВ) у сфері міжнародної космічної діяльності, зокрема в контексті транснаціональних консорціумів. Здійснено міждисциплінарний аналіз, що поєднує правові, інституційно-економічні та політичні аспекти регулювання обігу об'єктів ІВ у коопераційних космічних проєктах, що охоплюють як державні, так і приватні суб'єкти. Аргументується, що зі зростанням комерціалізації космічної діяльності, залученням недержавних акторів та інтенсифікацією трансферу технологій, права ІВ набувають не лише техніко-юридичної, але й стратегічної функції. Визначено, що класичні національні механізми охорони та реалізації прав ІВ виявляються недостатніми для врегулювання новітніх викликів у цій сфері, зокрема щодо об'єктів, створених у космічному просторі, або в рамках міжнародних дослідницько-технологічних ініціатив. Обґрунтовується необхідність формування гібридного правового режиму управління ІВ, який би поєднував положення міжнародного космічного права, національного законодавства, контрактного регулювання, норм публічного права (зокрема експортного контролю), а також внутрішніх норм і політик консорціумів. Особливу увагу приділено транснаціональному космічному консорціуму як новітній формі глобального урядування, що не є аналогом транснаціональної корпорації, але виконує функції координації, інституціоналізації та формалізації спільної діяльності державних і приватних суб'єктів. Підкреслюється, що формування ефективного правового режиму ІВ неможливе без інституціоналізації процедур попереднього ліцензування, створення внутрішніх органів управління ІВ у межах консорціумів, та визначення алгоритмів розподілу прав на результати спільної діяльності. Також зазначено про потенційні ризики фрагментації міжнародного правопорядку, які можуть виникати внаслідок автономізації транснаціональних консорціумів та утворення напівавтономних нормативних режимів. У зв'язку з цим наголошується на необхідності модернізації міжнародного космічного права, яке має забезпечити баланс між інтересами приватного інноваційного розвитку та справедливим доступом до космосу.

Ключові слова: інтелектуальна власність, міжнародне космічне право, транснаціональні консорціуми, комерціалізація, трансфер технологій.

Pichko R.S. The legal regime of intellectual property rights management in international space projects: prospects and possible models.

The article is devoted to a comprehensive study of the legal regime governing intellectual property (IP) rights management in the domain of international space activities, with a particular emphasis on the framework of transnational consortia. It presents an interdisciplinary analysis that integrates legal, institutional-economic, and political dimensions of regulating the circulation of IP objects within cooperative

space projects involving both public and private actors. The paper argues that, with the intensification of space commercialization, the growing involvement of non-state participants, and the acceleration of technology transfer, IP rights are acquiring not only a technical-legal character but also a strategic function. It is established that traditional national mechanisms for the protection and enforcement of IP rights are insufficient to address emerging challenges in this field, especially concerning objects created in outer space or within international research and technology initiatives. The author substantiates the need to construct a hybrid legal regime for IP governance that would combine the norms of international space law, national legislation, contractual instruments, public law provisions (notably export control), as well as the internal regulations and policies of consortia. Particular attention is given to the transnational space consortium as a novel form of global governance, distinct from the classical transnational corporation, yet fulfilling functions of coordination, institutionalization, and formalization of joint activities among public and private entities. It is emphasized that the establishment of an effective IP governance regime is contingent upon the institutionalization of ex ante licensing procedures, the creation of internal IP management bodies within consortia, and the development of algorithms for the equitable allocation of rights to the results of joint endeavors. The article also highlights potential risks of fragmentation of the international legal order stemming from the increasing autonomy of transnational consortia and the emergence of semi-autonomous normative regimes. In this context, the necessity of modernizing international space law is underlined, with the aim of ensuring a balance between the interests of private innovative development and the principle of equitable access to outer space.

Key words: intellectual property, international space law, transnational consortia, commercialization.

Постановка проблеми. Сучасна космічна діяльність характеризується динамічним переходом від виключно державного регулювання до змішаних форм участі, у яких вирішальну роль починають відігравати приватні актори, наукові установи, стартапи та міжнародні проєкти з коопераційною структурою. Така трансформація супроводжується зростанням значущості об'єктів інтелектуальної власності як ключових нематеріальних активів космічних програм. Водночас, чинні національні правові системи, як і міжнародне космічне право, виявляються недостатньо адаптованими до нових інституційних форматів реалізації космічної діяльності. Це актуалізує потребу в переосмисленні та модернізації підходів до правового режиму інтелектуальної власності в умовах транснаціонального інноваційного співробітництва у космічній галузі.

Метою дослідження є формулювання концептуальних і нормативних засад гібридного правового режиму управління правами інтелектуальної власності у міжнародних коопераційних космічних проєктах.

Стан опрацювання проблематики. Проблемам міжнародного космічного права присвячена значна кількість наукових досліджень та публікацій вітчизняних науковців, зокрема, Н. Малишевої, А.М. Гурової, О.М. Григорова, С. Карпенка. Теми міжнародного космічного права торкаються роботи і зарубіжних вчених, наприклад, таких як Tosaporn Leepuengtham, Fabio Tronchetti, Irmgard Marboe, Peter Lothian Nelson, George S. Robinson, R.S. Jakhu, J.N. Pelton. В наукових працях зазначених науковців висвітлені окремі аспекти міжнародного космічного права, що, однак не виключає необхідності подальшого наукового дослідження в зазначеній сфері, яка перебуває з одного боку у певній нормативній стагнації, а з іншого – стоїть перед значними викликами, які породжує інтенсифікація космічної діяльності та зміна її суб'єктного складу.

Виклад основного матеріалу. Космічна діяльність є плодом інтелектуального творіння людини, але подальший розвиток космічних технологій залежить від того, чи отримають ті, хто займається космічною діяльністю, розумну віддачу від своїх інвестицій. З подальшим зростанням комерціалізації космічної діяльності такі форми захисту прав інтелектуальної власності як торгові марки, дизайн поряд з патентами та авторськими правами вийдуть на перший план та братимуться до уваги. На сьогодні захист прав інтелектуальної власності визнано ефективним правовим механізмом, який може гарантувати та захистити інтереси приватних підприємств, що займаються космічною діяльністю, а також створити справедливе та конкурентне середовище у цій галузі. Проте застосовність права інтелектуальної власності обмежена межами держави, яка надає права. Сам розвиток космічної галузі, безумовно, буде ускладненим відсутністю правової визначеності щодо того, чи можуть права інтелектуальної власності бути придбані і успішно реалізовані. Це завдає шкоди як комерційним організаціям, зацікавленим у космічній діяльності, а й громадськості загалом. Можливо, положення права інтелектуальної власності у контексті здійс-

нення космічної діяльності може бути прояснене лише спеціальним міжнародним договором чи окремими угодами, що стосуються конкретних питань. Однак, по-перше, розуміти, що міжнародне космічне право і право інтелектуальної власності ґрунтуються на різних принципах. Перший фокусується в інтересах громадськості, тоді як другий захищає приватного правовласника [1, с. 208, 217]. А, по-друге, питання права інтелектуальної власності слід чітко розглядати виходячи з того результатом якої саме діяльності став той чи інший об'єкт права інтелектуальної власності - діяльністю, яка здійснювалася в космічному просторі в тому числі на небесному тілі чи космічному об'єкті, та діяльністю, що стосується дослідження і використання космічного простору (зокрема небесних тіл), але яка здійснюється на Землі. Визнаючи важливість інтелектуальної власності для дослідження космічного простору та подальшого розвитку науки і техніки, виникло питання чи можуть права інтелектуальної власності суперечити зазначеним фундаментальним принципам щодо доступу до знань та інформації, отриманих у результаті космічної діяльності, а також щодо свободи дослідження та використання космічного простору [2]. Питання про те, який правовий режим повинен застосовуватися до винаходів, зроблених в космічній галузі в т.ч. на основі результатів коопераційних космічних програм або безпосередньо в космічному просторі де не має суворого земного територіального поділу, все ще чекає свого вирішення на міжнародному рівні. Існуюча нормативно-правова база на національному рівні хоча і спрямована на глобалізацію, але прив'язана до звичної нам економіки держави і часто вважається недостатньою або навіть невідповідною вирішенню глобальної задачі місця права інтелектуальної власності в системі як міжнародного космічного права, так і космічної діяльності в цілому. Тому вже більше декілька десятиліть лунають заклики до створення міжнародного документа про права інтелектуальної власності щодо космічної діяльності. Враховуючи ст. VIII Договору про космос деякі космічні країни явно розширили сферу дії своїх національних законів про інтелектуальну власність на винаходи, які зроблені на борту Міжнародної космічної станції, про що прямо зазначається у ст. 21 Угоди про Міжнародну космічну станцію [3, с. 509–511]. Вартість інтелектуального капіталу в космічних проєктах дедалі зростає, а отже, наявність чітких правових гарантій для творців інтелектуального продукту є ключовою умовою залучення інвестицій і підтримання інноваційного потенціалу як окремої організації, так і держави в цілому. Зі зростанням приватного космічного сектору, поширення державно-приватного партнерства питання розподілу прав на результати досліджень у космічній галузі (тим більш в контексті видобутку космічних ресурсів) набувають критичного значення. У цьому зв'язку важливим стає поєднання правових механізмів комерціалізації прав інтелектуальної власності з інтересами національної безпеки та оборони, оскільки комерціалізація критичних технологій потребує балансування між відкритістю ринку та режимом стратегічного контролю, залучення інвестицій та збереження комерційної таємниці. У контексті державної інноваційної політики це означає, що держава, як мінімум, може реалізовувати функцію посередника у трансфері технологій, створюючи інституції, здатні виступати платформами для акумуляції, обробки та обміну – технопарки, центри трансферу технологій, вільні економічні зони тощо. Отже, безумовним висновком є те, що правове регулювання обігу прав на об'єкти інтелектуальної власності має бути інтегрованим у загальну інноваційно-економічну політику держави, включаючи податкові стимули, програму підтримки наукоємних стартапів, субсидування проведення фундаментальних досліджень та патентування їх результатів, сприяння міжнародному ліцензуванню тощо – так би мовити мінімальний патерналізм, зокрема, над космічною галуззю.

На глобальному рівні все більшої актуальності набуває питання формування транснаціонального правового механізму охорони, реалізації та захисту прав інтелектуальної власності на об'єкти створені як в космічній галузі на Землі, так і щодо створених у космічному просторі (на космічних об'єктах чи на небесних тілах). Одним із перспективних напрямів вирішення цієї задачі є створення уніфікованої міжнародної системи реєстрації та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, пов'язаних із космічними технологіями та дослідженнями. Така система могла б функціонувати на основі багатосторонньої відкритої до приєднання конвенції за участі ключових держав-космічних акторів та міжнародних організацій, насамперед Всесвітньої організації інтелектуальної власності та Комітету ООН з використання космічного простору у мирних цілях. Розробка та запровадження транснаціонального механізму охорони, реалізації та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності створені в космічному просторі чи в національній космічній галузі, при міжнародному співробітництві з реалізації проєктів по дослідженню та використанню

космічного простору є стратегічною інвестицією в глобальну інноваційну систему. Без запровадження ефективного механізму охорони, реалізації та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності на глобальному рівні неможливе створення стійкої моделі міжнародного співробітництва у космосі, зокрема з участю приватного сектору, венчурного капіталу та науково-дослідних консорціумів, що підриває стійкість міжнародного правопорядку як такого, провокуючи у деяких суб'єктів міжнародних відносин утилітарні ревізійні настрої.

Транснаціональні консорціуми можуть виступати елементом нової інституційної парадигми, де право не лише регулює, а й формується у межах співпраці приватного й публічного секторів. Тобто право виступає як відносини, а не лише як припис. Структура такого консорціуму визначається альянсом юридично самостійних державних, приватних або змішаних суб'єктів, які об'єднують ресурси, можливості та інфраструктуру з метою реалізації великомасштабних проєктів. Це обумовлює їх інституційну гнучкість що дозволяє ефективно досягати цілі, наприклад такого проєкту як «угоди Артеміди», який як заявляється призначений для підвищення безпеки операцій, зменшення невизначеності та сприяння сталому та корисному використанню космосу для всього людства. Міжнародне співробітництво на підставі «Угод Артеміди» має на меті не лише сприяти дослідженню космосу, але й зміцнювати мирні відносини між націями [4]. Зокрема, в межах реалізації «угод Артеміди» також йде праця NASA, Європейського космічного агентства, Японського агентства аерокосмічних досліджень, Канадського космічного агентства та Космічного центру імені Мохаммеда бін Рашида по створенню космічної станції на орбіті Місяця для астронавтів у рамках програми «Артеміди». Цей проєкт відомий під назвою «Gateway». Крім цього, транснаціональні консорціуми можуть стати інституційно гнучкими платформами у реалізації майбутніх проєктів космічної колонізації чи видобутку ресурсів у космічному просторі, астероїдах та інших небесних тілах. Тобто транснаціональні консорціуми виступають не просто як кооперативне утворення з економічною чи будь-якою іншою метою, а являють більш інституційну систему, що здатна формувати, впроваджувати і змінювати правила, які мають певний нормативний ефект для її учасників і можуть мати його і для зовнішнього середовища. Це обумовлюється тим, що космічна діяльність — галузь, яка априорі тяжіє до інтернаціонального співробітництва, мультикультуралізму та мультисуб'єктності (чи мультиакторності). У ній все більше поєднуються інтереси національних держав, приватних компаній, наукових установ і міжнародних організацій. На погляд автора, транснаціональний консорціум — це суб'єкт глобального управління в умовах багаторівневої нормативності та фрагментованої суб'єктності. У світлі зростаючої складності космічних програм, інтенсифікації комерціалізації космічної діяльності, акценту на державно-приватному партнерстві та важливості спільного володіння результатами інтелектуальної діяльності, саме транснаціональний консорціум виглядає більш відповідним інструментом для ефективної комерціалізації прав на об'єкти інтелектуальної власності та посиленню інноваційної діяльності.

Реалізація цього поступово починає проявлятися на практиці. Зокрема у Звіті Організації економічного співробітництва та розвитку OECD «Space Technology Transfers and their Commercialisation» опублікованому у 2021 р. [5] розкривається бачення Організації на механізми передачі космічних технологій від державних програм до різних секторів економіки, серед яких ключову роль відіграють державна підтримка та тісна співпраця між науковими установами та промисловістю. Нарівні традиційних способів комерціалізації, таких як патентування, ліцензування виділяється актуальність створення спільних підприємств, які сприяють інтеграції інновацій у реальний сектор економіки. Привертає увагу і стратегічний план Японського агентства аерокосмічних досліджень (JAXA) на 2024 рік, викладений у документі «JAXA 2024» [6]. Так агентство декларує прагнення до посилення комерціалізації власних інноваційних розробок. JAXA підкреслює важливість взаємодії з приватним сектором, сприяючи передачі технологій та підтримуючи стартапи в аерокосмічній галузі. Посилюючи таким чином свої заходи щодо використання результатів своїх досліджень і розробок для сприяння створенню нових підприємств і відкритих інновацій, що допоможе розширити як космічну галузь, так і діапазон космічної діяльності. Цікаво, що для ліцензування JAXA гарантує, що японська промисловість зможе широко використовувати її інтелектуальну власність, виплачуючи відповідні ліцензійні платежі [7]. Тобто, OECD наголошує на потребі уніфікації метрик для оцінки впливу трансферу технологій, тоді як JAXA зосереджується на практичних аспектах впровадження інновацій та розширенні міжнародного співробітництва. Тим не менш видно, що успішний трансфер та комерціалізація космічних технологій вимагають комплексного підходу, що поєднує розробку ефективних політик, створення сприятливого правового середовища, активізацію

міжнародної співпраці та підтримку інноваційних підприємств. Поряд з врахуванням міждисциплінарних зв'язків актуалізується поєднання і нормативно-ціннісних зв'язків, що виникають у процесі інтеграції космічних технологій у різні сфери економіки та суспільства. На тлі цього зрозуміло, що режим управління правами інтелектуальної власності у міждержавних космічних проєктах формується як гібридна система – результат інтеграції контрактних механізмів приватного міжнародного права, норм міжнародних угод, корпоративного регламентування, внутрішньої політики консорціуму, а також публічно-правових імперативів, пов'язаних із технологіями подвійного призначення та обмеженнями експортного контролю. Режим управління правами інтелектуальної власності неминуче стикається з регуляторною політикою держав – учасників консорціуму. Особливо це проявляється у сфері трансферу технологій, що мають критичне значення для національної безпеки та оборони. Національні норми експортного контролю, обмеження передачі технологій нерезидентам, правовий режим державної участі у спільних розробках – усе це формує специфіку обмежень, які повинні бути імplementовані у внутрішні договори консорціуму. Відтак постає проблема узгодження приватноправових і публічно-правових регуляторів у межах єдиного правового поля для досягнення заявленої спільної мети. Отже, особливої ваги набуває «ex ante-ліцензування», коли до початку проєкту передбачається алгоритм обігу прав, що виключає конфлікти у подальшому. В потенціалі це призводить до інституціоналізації колективної форми управління правами на інтелектуальну власність у консорціумі. Це може виявлятися як у створенні спеціального органу управління, наприклад, технологічного офісу або центра інтелектуальної власності в межах консорціуму, так і у використанні незалежних операторів, які виконують функції арбітражу, реєстрації, комерціалізації або ліцензування. В будь-якому разі саме ці окреслені структури забезпечують відповідність між інтересами інвесторів, розробників, державних органів, інтересів держави та зовнішніх користувачів. Однак якщо правовий режим є надмірно централізованим, це може породжувати ризики бюрократизації та зниження гнучкості в обігу технологій. З іншого боку – якщо ж права надмірно децентралізовані, то виникає загроза фрагментації інтелектуального потенціалу залучених суб'єктів до реалізації проєкту. Саме тому нормативне балансування між централізованим і децентралізованим управлінням у транснаціональних космічних консорціумах є однією з ключових задач їх внутрішнього правового регулювання та управління.

Однак транснаціональні консорціуми також можуть використовуватися в якості ерозії міжнародного космічного правопорядку. Зачатки цього можна побачити у так званих «зонах безпеки», яким присвячені окремі положення «Угод Артеміді» і, які встановлюють зобов'язання учасників поважати обґрунтовані зони безпеки, щоб уникнути шкідливого втручання в операції за цими Угодами, включаючи надання попереднього повідомлення та координацію один з одним перед проведенням операцій у зоні безпеки, встановленій відповідно до цих Угод [8]. Тобто, транснаціональні консорціуми потенційно здатні конструювати локальні режими юрисдикційної автономії, що їх в певному сенсі може об'єднати із транснаціональними корпораціями чи колишніми Британською чи Голландською Ост-Індськими компаніями з «репутаційними» наслідками їх діяльності. Прецеденти глобальних операторів – таких як ICAO, IMO або ICANN – демонструють, як інституції приватного або гібридного типу можуть перетворюватися на фактичних нормативних арбітрів у своїй галузі.

Висновки. У підсумку відмітимо, що система чи заходи з управління правами інтелектуальної власності за таких умов виконує не лише техніко-юридичну функцію оформлення та охорони правомірного використання результатів інтелектуальної творчої діяльності, але і стратегічного інструменту інноваційної політики, забезпечуючи як еквівалентність участі, так і баланс інтересів суб'єктів. І головне – механізми інституційної формалізації спільного використання технологій та інших об'єктів права інтелектуальної власності. Правовий режим управління правами інтелектуальної власності у коопераційних міжнародних космічних проєктах буде дедалі більше набувати системного характеру. Від простого оформлення прав до побудови комплексних регуляторних інституційних механізмів, які забезпечують функціональну єдність технологічного обігу, економічної доцільності, правової легітимності та геополітичної виваженості, що і спровокує інституалізацію такої спільної діяльності у вигляді транснаціонального космічного консорціуму. В короткостроковій перспективі це вимагатиме та провокуватиме як розвиток спеціальних міждержавних правових механізмів, так і посилення інтеграційних зусиль на рівні конструювання договірних правових режимів нового покоління з обов'язковою модернізацією міжнародного космічного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Tosaporn Leepuengtham The Protection of Intellectual Property Rights in Outer Space Activities. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2017. 256 p.
2. Inventions in Space URL: <https://www.wipo.int/web/patents/topics/outer-space> (дата доступу 14.03.2025).
3. Brünner C., Soucek A. Outer Space in Society, Politics and Law. Springer, 2011. 900 p.
4. SPACE TECHNOLOGY TRANSFERS AND THEIR COMMERCIALISATION URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2021/07/space-technology-transfers-and-their-commercialisation_270306c4/0e78ff9f-en.pdf (дата звернення: 10.04.2025).
5. Sustainability Report 2024 Japan Aerospace Exploration Agency URL: https://global.jaxa.jp/about/iso/pdf/JAXA_2024_e.pdf (дата звернення: 10.04.2025).
6. Japan Aerospace Exploration Agency Policy on Intellectual Property URL: https://global.jaxa.jp/about/ip_policy/index_e.html (дата звернення: 10.04.2025).
7. THE ARTEMIS ACCORDS URL: <https://www.nasa.gov/wp-content/uploads/2022/11/Artemis-Accords-signed-13Oct2020.pdf> (дата звернення: 10.04.2025).
8. Courts of Space launches into orbit in support of global space economy URL: <https://www.difccourts.ae/media-centre/newsroom/courts-space-launches-orbit-support-global-space-economy> (дата звернення: 10.04.2025).